

ПСИХОЛОГІЯ

УДК 159.92:378.4

Світлана ЗАБОЛОЦЬКА,

кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Україна, Дрогобич) svitlana.zabolotska@ukr.net

ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

У статті представлено результати дослідження проблеми психологічного супроводу професійного розвитку студентів педагогічного вузу. Здійснено системне теоретичне вивчення змісту, структури та особливостей професійного розвитку студентів педагогічного вузу в контексті психології життєтворчості особистості. Обґрунтовано необхідність запровадження системи психологічного супроводу особистісно-професійного розвитку студентів педагогічного університету. Розкрито сутність та особливості психологічного супроводу професійного розвитку студентів педагогічного університету на етапі первинної професіоналізації, розроблено, апробовано та доведено ефективність авторської комплексної програми психологічного супроводу.

Ключові слова: особистісно-професійний розвиток, первинна професіоналізація педагога, психологічний супровід, психологічна служба педагогічного університету, компетенції, здатності.

Лит. 8.

Svitlana ZABOLOTSKA,

PhD (Psychology), Associate Professor of the Department of Psychology,
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
(Ukraine, Drohobych) svitlana.zabolotska@ukr.net

PSYCHOLOGICAL SUPPORT OF PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF STUDENTS OF THE PEDAGOGICAL UNIVERSITY

The research results of the problem of psychological support of pedagogical university students' professional development were provided in the article. The systematic theoretical study of the content, structure and peculiarities of pedagogical university students' professional development in the context of psychology of a personality's life creativity was carried out. The necessity of introduction of the system of psychological support of pedagogical university students' professional development was substantiated. The main points and peculiarities of psychological support of pedagogical university students' professional development at the stage of initial professionalization were described, the author's complex program of psychological support was developed, tested and its effectiveness was proved.

Key words: personal-professional development, pedagogue's initial professionalization, psychological support, psychological service of a pedagogical university, competences, abilities.

Ref. 8.

Светлана ЗАБОЛОЦКАЯ,

кандидат психологических наук, доцент кафедры психологии
Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана
Франко, (Украина, Дрогобыч) svitlana.zabolotska@ukr.net

ПСИХОЛОГІЧЕСКОЕ СОПРОВОЖДЕНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ СТУДЕНТОВ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО УНИВЕРСИТЕТА

В статье представлены результаты исследования проблемы психологического сопровождения профессионального развития студентов педагогического вуза. Осуществлено системное теоретическое изучение содержания, структуры и особенностей профессионального развития студентов педагогического вуза в контексте психологии жизнетворчества личности. Обоснована необходимость внедрения системы психологического сопровождения личностно-профессионального развития студентов педагогического университета. Раскрыта сущность и особенности психологического сопровождения профессионального развития студентов педагогического университета на этапе первичной профессионализации, разработаны, апробированы и доказана эффективность авторской комплексной программы психологического сопровождения.

Ключевые слова: *личностно-профессиональное развитие, первичная профессионализация педагога, психологическое сопровождение, психологическая служба педагогического университета, компетенции, способности.*

Лит. 8.

Постановка проблеми. Одним із провідних науково обґрунтованих завдань освіти є формування гармонійно розвиненої особистості, тоді як традиційна стратегія освіти подекуди гальмує розвиток загальних та спеціальних здібностей молодій людині, породжує значну кількість людей, нездатних самостійно віднайти своє місце у суспільстві, усвідомити власне призначення, стати професіоналом у певній діяльності. Така ситуація викликає необхідність оновлення форм і методів освіти, розробку нових освітніх стандартів, впровадження новітніх освітніх технологій. У сучасній психологічній науці визнається провідна роль педагога в досягненні мети освіти. В ній зроблено акцент на підготовку вчителів, здатних на високому рівні здійснювати особистісно-розвивальне навчання, освоювати нові технології, інформаційні системи, виховувати в учнів духовність і моральність.

Аналіз досліджень. Проблема підвищення ефективності підготовки вчителів у педагогічних навчальних закладах висвітлено у дослідженнях Н. Кузьміної, І. Котової, А. Щербаківа та ін., особливості удосконалення психолого-педагогічної підготовки вчителя розглядалися В. Кан-Каліком, Ю. Колюшкіним, А. Марковою та ін., організація тренінгів удосконалення професійної компетентності вчителя вивчалася Л. Петровською, А. Хараш, Т. Яценко та іншими вченими. Різноманітні аспекти професійного розвитку особистості виступили предметом наукових досліджень як вітчизняних (Г. Балл, К. Гуревич, С. Максименко, Є. Мілерян, В. Моляко, П. Перепелиця, К. Платонов, Н. Пов'якель, Б. Федоришин, Г. Хомич, В. Чорнобровкін та ін.), так і зарубіжних вчених (С. Балеї, Л. Бандура, Й. Лінгарт, Д. Міллер, Д. Сьюпер, К. Чарнецькі, та ін.).

Мета статті. ХХІ століття – час особистостей, здатних приймати рішення в ситуації невизначеності, політичних і економічних катаклізмів. Тому при підготовці майбутніх вчителів провідними і пріоритетними є завдання не тільки розвитку здібностей до педагогічної діяльності (педагогічне мислення, педагогічна творчість, професійне спілкування), але й розвитку особистості в цілому, перехід її на суб'єктивні, конструктивні позиції. Такі завдання можуть бути успішно розв'язані за допомогою психологічної служби навчального закладу.

Виклад матеріалу. Концептуальна модель психологічного супроводу професійного розвитку студентів педагогічного університету на етапі навчання враховує специфіку розгортання особистісних, професійних та процесуальних компонентів та припу-

скає виокремлення таких параметрів: мета, завдання, функції та технології супроводу. *Об'єктами* психологічного супроводу виступають: 1) особистість студента; педагогічний колектив; 2) процес професійного навчання студента у навчальному закладі. Діяльність психологічної служби педагогічного університету забезпечується психологами навчального закладу, які виступають *суб'єктами* психологічного супроводу. *Мета* супроводу полягає у створенні в межах середовища навчальної взаємодії максимально сприятливих умов для особистісно-професійного розвитку і навчання. Вона може бути досягнена на підставі виконання таких *завдань*: реалізація програми особистісно-професійного розвитку як основної мети освітнього процесу навчального закладу і професійного розвитку; формування особистісних професійно важливих якостей майбутнього фахівця; розвиток психічних пізнавальних процесів; підтримка психологічного здоров'я студентів.

Одним з провідних завдань діяльності психологічної служби ВНЗ є підвищення психологічної культури студентів та їх професійного розвитку, тому пріоритетним напрямком роботи повинна стати розробка і впровадження у практику комплексних психолого-педагогічних засобів особистісного і професійного розвитку студентів. Серед таких ефективних засобів визначено психологічний супровід професійного розвитку студентів.

Проблема психологічного супроводу досліджувалася зарубіжними (И. Кошго, П. Купка, Е. Нонан, М. Рутік, М. Скілбек, Е. Хартманн, Ю. Укке, R. Baker, W. Layton, A. Sandeen, J. Whiteley та ін.) та вітчизняними (М. Битянова, І. Булах, С. Васковська, Л. Власенко, Н. Воляннюк, Т. Демидова, А. Журавель, І. Дубровина, Е. Зеєр, Г. Ложкін, В. Панок, Н. Пов'якель, Е. Помиткін, Е. Рогов, Ю. Суховершина, та ін.) ученими у напрямках: забезпечення особистісного розвитку дітей з особливими потребами (Л. Гречко, О. Тохтамиш), підготовки спеціалістів та оптимізації діяльності військових та правоохоронних органів (Т. Чегі, А. Журавель, О. Нічик), соціальної адаптації зарубіжних студентів в Україні (Дін Сінь), особистісного та професійного розвитку студентів вищих закладів освіти (Л. Власенко, Н. Воляннюк, Ю. Суховершина, М. Савчин) тощо.

У психологічній літературі основоположником науково-психологічного підходу до проблеми професійного становлення та розвитку вважається Ф. Парсонс. Згідно його підходу, кожній професії відповідає певний підбір психологічних і фізичних якостей, а успішність професійної діяльності і задоволеність професією залежить від ступеня відповідності індивідуальних якостей і вимог професії [1]. Означені погляди отримали назву *теорії рис особистості*. Ця теорія розглядає зв'язок між особистістю і вибором професії. Проте теорія рис має справу з практичними, вимірюваними особливостями особистості, а не з тим, як людина сприймає саму себе. Основна ідея цієї теорії полягає в тому, що існує відповідність між родом занять, який вибирають люди, та рисами їх особистості. Зважаючи на це, професії можна характеризувати через характеристику сукупності рис особистості, якими повинна, ймовірно, володіти людина для ефективної роботи в обраній галузі. Дж. Холланд розробив систему підбору відповідної професії на підставі ступеня вираженості у індивідуума 6 рис особистості: 1) реалістичність; 2) допитливість; 3) товариськість; 4) тверде слідування нормам і правилам; 5) ініціативність; 6) артистичність [8].

Зміст і спрямованість підготовки педагогів має сприяти оволодінню ними повноцінною професійною діяльністю. Це включає такі основні складові, як: а) освітня, яка ґрунтується на моделі становлення майбутнього педагога в процесі професійної під-

готовки, б) особистісна, що базується на характеристичі здорової особистості, моделі внутрішніх і зовнішніх умов ефективної професійної адаптації педагога, в) інструментальна, яка будується на моделі формування індивідуального стилю професійного мислення та діяльності, на вмінні розв'язувати конкретні професійні завдання у конкретних умовах. Виділяють три підходи до розуміння компетентності: психолого-педагогічний, соціально-психологічний і загальнопсихологічний. У рамках психолого-педагогічного підходу [3; 4] автори розглядають компетентність як інтегративну якість особистості, основою якої виступають знання, вміння, навички, досвід, готовність до здійснення педагогічної діяльності, а також цінності й особистісні здатності педагогів.

Дослідники стверджують, що педагогічна компетентність включає «знання, вміння, навички, а також способи та прийоми їх реалізації в діяльності, спілкуванні, розвитку (саморозвитку) особистості» [4]. У структурі компетентності більшість авторів виділяють мотиваційний (готовність до прояву), когнітивний (володіння знаннями змістів компетентності), поведінковий (досвід прояву компетентності, уміння, навички), ціннісно-смісловий (ставлення до змісту компетентності) аспекти, а також емоційно-вольову регуляцію процесу та результату прояву компетентності [2; 4]. Бути компетентним – значить уміти мобілізувати в певній ситуації знання і досвід, забезпечувати систему компетенцій, інтегрувати й розв'язувати різні навчально-виховні та педагогічні завдання.

Професійна компетентність педагога є актуальною під час його підготовки до виконання професійних завдань. Вона виявляється у діяльності, але не зводиться до неї. Ефективність діяльності, рівень успішності розв'язання професійних завдань та їх широта є критерієм компетентності. Структура компетентності включає синтез і органічну єдність трьох видів професійних знань, від яких належать ефективність і рівень діяльності (теоретичні (концептуальні), прикладні й конкретно-професійні); оволодіння засобами проектування і здійснення діяльності особистісно-неповторним способом; діяльнісно-рольові та суб'єктивно-діяльнісні складові – професійні якості фахівця, які характеризують його ціннісно-мотиваційну, когнітивну, емотивну, регулятивну сфери.

Здатності особистості розглядаються як її спроможність забезпечувати функціонування та становлення власного внутрішнього світу (самоактивність) і власного життя, життя інших людей у зовнішньому світі (активність). Основними характеристиками здатностей особистості є: змістова спрямованість; автентичність як відповідність чи невідповідність природі внутрішнього світу людини; оптимізованість (взаємопов'язаність, структурованість, ієрархізованість) системи здатностей; рівень розвитку як показник ефективності функціонування здатності. Розвиненість здатностей особистості визначає її актуальний потенціал. Алгоритм розгляду здатності передбачає з'ясування її предмета, мотивів, дій, результату та досвіду реалізації.

Системоутворювальною складовою професійної компетентності педагога, як складного особистісно-професійного явища, є його професійне мислення. Воно забезпечує ефективність професійної діяльності фахівця, успішне розв'язання ним професійних завдань, відповідно до нормативних вимог, забезпечує рівновагу взаємодії його особистісної та професійної сфер, надає засади для творчого розвитку особистості, її професійного самоствердження та самовдосконалення. Саме професійне мислення визначає, з одного боку, успішність розв'язання завдань професійної діяльності психолога, а з іншого, – його професійний розвиток. Виділяють два види компетентності: професійна та особистісна. А. К. Маркова у професійній компетентності виділяє спеціальну ((професійну) (володіння власне професійною діяльністю на достатньо висо-

кому рівні, здатність проектувати свій подальший професійний розвиток)), соціальну (вміння ефективно працювати спільно), особистісну (володіння прийомами особистісної саморегуляції, самовираження і саморозвитку, засобами протистояння професійним деформаціям особистості, здатність приймати рішення, здатність самостійно здобувати нові знання, уміння) та індивідуальну (готовність до професійного зростання, вміння раціонально організувати свою працю, мотивація досягнення, прагнення до якості своєї роботи, оптимізм). Наявність усіх аспектів компетентності, на думку автора, означає досягнення особистістю зрілості у професійній діяльності, характеризує становлення особистості та індивідуальності професіонала [5].

Професійні компетенції педагога розглядаються як система професійних знань, умінь, навичок і настанов, які дають ефективно, творчо розв'язувати завдання, завдяки гнучкому застосуванню методів і способів теоретичної і практичної діяльності, розвиненому професійному мисленню, професійній рефлексії, безперервному професійному й особистісному зростанню. Вона забезпечує професійну мобільність, володіння професійним досвідом. Вичленовано такі групи компетентностей і здатностей: забезпечувати навчання, виховання і розвиток школярів; діагностично-проектувальні здатності; соціально-психологічні; особистісні здатності; забезпечувати професійне вдосконалення та розвиток.

Розглядається алгоритм аналізу компетентностей, який включає такі пункти: що має знати педагог, щоб володіти певною компетентністю; чому має володіти педагог певною компетентністю; що має вміти виконувати, щоб стверджувати, що він володіє певною компетентністю; які результати застосування певної компетентності; досвід застосування певної компетентності [7; 8].

Здатності особистості розглядаються як її спроможність забезпечувати функціонування та становлення власного внутрішнього світу (самоактивність) та власного життя і життя інших людей у зовнішньому світі (активність). Основними характеристиками здатностей особистості є: змістова спрямованість; автентичність як відповідність чи невідповідність природі внутрішнього світу людини; оптимізованість (взаємопов'язаність, структурованість, ієрархізованість) системи здатностей; рівень розвитку як показник ефективності функціонування здатності. Розвиненість здатностей особистості визначає її актуальний потенціал. Алгоритм розгляду здатності передбачає з'ясування її предмета, мотивів, дій, результату та досвіду реалізації.

Стверджується, що самостійна професійно-зорієнтована діяльність студента має бути: змістовно складною, але цікавою, такою, що вимагає інтелектуального й емоційного напруження; самокерованою, тобто такою, що дає змогу використовувати варіанти у способах досягнення результату слід передбачити прийняти професію з усіма її проблемами і труднощами. Одночасно професійний розвиток особистості – це процес соціалізації, що відбувається в онтогенезі людини, спрямований на привласнення нею різноманітних аспектів світу праці – професійних ролей, професійної мотивації, професійних знань, умінь та навичок. У вітчизняних концепціях розуміється як процес проходження людиною послідовності етапів, безпосередньо пов'язаних з віковими етапами розвитку людини, на кожному з яких формуються психічні новоутворення, відбувається формування нових якостей професіонала, які забезпечують успішне виконання трудових функцій і готують суб'єкта до переходу на наступну стадію розвитку [8].

Розглядається професійний розвиток майбутнього педагога за такими напрямками: з позицій процесу (як тимчасова послідовність ступенів, періодів, стадій, що супроводжуються вирішенням протиріч); з позицій діяльності (як сукупність її дій, спосо-

бів і засобів); з позицій особистісних змін під впливом соціальних і професійних впливів, професійної діяльності і власної активності, спрямованої на самоудосконалення і самореалізацію. Дослідники визначають сутність, етапи професійного розвитку, його закономірності: психологічні механізми, джерела та рушійні сили, умови, чинники, особливості та результати. Професійний розвиток особистості майбутнього педагога на будь-яких етапах професійного становлення розглядається у безпосередньому зв'язку з його особистісним розвитком [7; 8].

Психологічний супровід у педагогічному університеті – це цілісна система професійної діяльності практичного психолога, спрямована на забезпечення соціально-психологічних умов для успішного професійного навчання і психологічного розвитку особистості на етапі первинної професіоналізації.

В контексті структурно-інтегративного підходу під психологічним супроводом особистісно-професійного розвитку студента педагогічного університету ми розуміємо систему психолого-педагогічної діяльності, спрямовану на забезпечення соціально-психологічних умов для успішного професійного навчання, підготовки до майбутньої професії, комунікації, особистісного та професійного зростання на підставі системного саморозвитку та самореалізації як індивіда, особистості, суб'єкта власної професійної діяльності та життєтворчості.

Основними *напрямами* психологічного супроводу виступають: моніторинг особистісно-професійного розвитку і процесу підготовки майбутнього фахівця; психологічна освіта; психологічна профілактика та корекція особистісних та професійних девіацій. У межах психологічного супроводу використовувалися такі *форми* роботи: психологічна просвіта, психологічна діагностика; психологічний тренінг; психологічна корекція; індивідуальне консультування.

Провідними напрямками побудови програми комплексного особистісно-професійного супроводу виступили: визначення наявних у студентів різних курсів утруднень та допомога в їх ефективному подоланні; створення умов для підвищення рівня соціально-психологічної адаптації студентів, розвиток їх педагогічної та онтогенетичної рефлексії, внутрішньої мотивації професійного становлення, самоактуалізації та саморозвитку.

Висновки. Основний зміст супроводу повинен включати організацію взаємодії учасників навчально-виховного процесу та спрямовується на засвоєння супроводжуваними нових моделей поведінки, спілкування і діяльності. Психологічний супровід особистісно-професійного розвитку має бути реалізований через такі види діяльності психолога: навчальну; здоров'язберігаючу; формуючу; аналітичну; організуючу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Варданян Ю. В. Модель вузовской образовательной системы становления психологической компетентности педагога / Ю. В. Варданян, Т. А. Кильяшкіна // Психологія в вузе. – 2008. – № 2. – С. 5–17.
2. Зимняя И. А. Ключевые компетенции как результативно-целевая основа компетентного подхода в образовании : учебное издание / И. А. Зимняя. – М. : Исслед. центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – 40 с. – (Серия : Труды методологического семинара «Россия в Болонском процессе: проблемы, задачи, перспективы»).
3. Маркова А. К. Психология профессионализма / А. К. Маркова. – М. : Просвещение, 1996. – 254 с.
4. Митина Л. М. Психология труда и профессионального развития учителя / Л. М. Митина. – М. : Издат. центр «Академия», 2004. – 320 с.

5. Михайлов И. Проблема профессиональной зрелости в трудах Д. Сьюпера / И. Михайлов // *Вопр. психологии.* – 1975. – № 5. – С. 158–163.
6. Савчин М. Теоретико-методологічні засади створення та реалізації програми особистісно-професійного розвитку майбутнього педагога / М. Савчин. – *Особистісно-професійний розвиток майбутнього педагога : [монографія] / [За ред. проф. М. В. Савчина].* – Дрогобич : РВВ ДДПУ ім. І. Франка, 2014. – С. 9–18.
7. Савчин М. В. Психологічні засади організації особистісно-професійного зростання майбутнього педагога : навчальний посібник / М. Савчин, Л. Василенко. – Дрогобич : РВВ ДДПУ ім. І. Франка, 2012. – 24 с.
8. Roe A. *The Psychology of Occupations* / A. Roe. – N. Y. : Wiley. – 1956. – 127 p.

REFERENCES

1. Vardanian Yu. V. Model vuzovskoi obrazovatelnoi systemy stanovleniya psikhologicheskoi kompetentnosti pedahoha / Yu. V. Vardanian, T. A. Kylmishkyna // *Psikhoholyia v vuze.* – 2008. – № 2. – S. 5–17.
2. Zymniaia Y. A. Kliuchevye kompetentsyy kak rezultatyvno-tselevaia osnova kompetentnostnogo podkhoda v obrazovanny : uchebnoe yzdanye / Y. A. Zymniaia. – M. : Yssled. tsentr problem kachestva podgotovky spetsyalystov, 2004. – 40 s. – (Seriya : Trudy metodologicheskogo semynara «Rossyia v Bolonskom protsesse: problemy, zadachy, perspektivy»).
3. Markova A. K. *Psikhoholyia professyonalizma* / A. K. Markova. – M. : Prosveshchenye, 1996. – 254 s.
4. Mytyna L. M. *Psikhoholyia truda y professyonalnogo razvytiya uchytelia* / L. M. Mytyna. – M. : Yzdat. tsentr «Akademyia», 2004. – 320 s.
5. Mykhailov Y. Problema professyonalnoi zrelosti v trudakh D. Siupera / Y. Mykhailov // *Vopr. psikhohohyy.* – 1975. – № 5. – S. 158–163.
6. Savchyn M. Teoretyko-metodolohichni zasady stvorennia ta realizatsii prohramy osobystisno-profesiinoho rozvytku maibutnoho pedahoha / M. Savchyn. – *Osobystisno-profesiinyi rozvytok maibutnoho pedahoha : [monohrafiia] / [Za red. prof. M. V. Savchyna].* – Drohobych : RVV DDDPU ім. І. Франка, 2014. – С. 9–18.
7. Savchyn M. V. *Psikhohohichni zasady orhanizatsii osobystisno-profesiinoho zrostantia maibutnoho pedahoha : navchalnyi posibnyk* / M. Savchyn, L. Vasilenko. – Drohobych : RVV DDDPU ім. І. Франка, 2012. – 24 с.
8. Roe A. *The Psychology of Occupations* / A. Roe. – N. Y. : Wiley. – 1956. – 127 p.

Стаття надійшла до редакції 20.10.2017 р.